

СРБОЉУБ Ђ. СТАМЕНКОВИЋ*
ДРАГИЦА Р. ГАТАРИЋ**

ЧАЧАК И ЊЕГОВ ДНЕВНИ УРБАНИ СИСТЕМ (II део)

Садржај: У овом раду, који је интегрални део нашег саопштења објављеног у претходном броју ове публикације, обрађене су дневне миграције школске деце и омладине према Чачку и из Чачка ка околним насељима у којима, по резултатима пописа становништва 2002. године, учествује 2 330 ученика и студената. Обим ученичке и студентске дневне миграције Чачка мањи је за око 4,3 пута у односу на заступљеност његове конвергентне и дивергентне дневне миграције радне снаге. Због тога ова врста континуираних дневних миграција становништва има мањи значај у интеграцији и трансформацији мреже насеља Чачка и суседних функционалних жаришта.

Кључне речи: насеље, конвергентна и дивергентна дневна гравитација, ученици, студенти, дневни мигранти, Чачак

Abstract: In this article, which is an integral part of our announcement published in the previous number of this publication, we examined commuting of school children and youth toward Čačak as well as from Čačak toward surrounding settlements in which, according to the census results in 2002, 2,330 pupils and students took part. The volume of pupils' and students' daily migrations of Čačak is approximately 4.3 times lower compared to the convergent and divergent daily migrations of its labor. That is why this type of continual daily migration has less importance in integration and transformation of the settlement network of Čačak and neighboring functional centers.

Key words: settlement, convergent and divergent daily gravitation, pupils, students, daily commuters, Čačak

Конвергентна и дивергентна дневна гравитација школске деце и омладине

Дневној популационој интеракцији Чачка са околним насељима, у непосредном и ширем окружењу, главна својства дају дневне миграције радне снаге, јер је обим дневне миграције школске деце и омладине мањи за око 4,3 пута у односу на заступљеност дневних миграција радне снаге.

Чачак представља релевантно и функционално значајно просветно чвориште: седам основних школа – прва школа почела са радом 1809. (Петровић Р., 1993), пет средњих школа, једну вишу школу и два факултета (Стаменковић Ђ. С., Гатарић Р. Д., 2002), како у границама свог комплексног функционалног подручја (општине) и нодалне регије тако и у просторно-функционалној организацији знатног дела Србије (Стаменковић С. Ђ., 1996). Расположиви подаци показују да је наглашенија његова привлачна (апсопрациона) снага, јер структурни однос конвергентне и дивергентне дневне миграције школске деце и омладине износи 83,5%:16,5%.

* Др Србољуб Ђ. Стаменковић, редовни професор, Географски факултет, Студенски трг 3/III, Београд.

** Мр Драгица Р. Гатарић, стручни сарадник, Географски факултет, Студенски трг 3/III, Београд.

Рад представља резултате истраживања пројекта 146010 које финансира Министарство науке и заштите животне средине Републике Србије.

Табела 1. – Конвергентна и дивергентна дневна гравитација ученика и студената Чачка 2002. године по степену образовања

Степен образовања	Конвергентна гравитација		Дивергентна гравитација	
	Број	%	Број	%
Основна школа	1 474	75,8	67	17,4
Средња школа	187	9,6	55	14,3
Висока школа и факултети	284	14,6	263	68,3
Укупно	1 945	100,0	385	100,0

Извор: Посебна статистичка обрада података пописа становништва 2002. године, Републички завод за статистику Србије, Београд.

У дневним миграцијама од домицила до Чачка и из Чачка као домицила према насељима у окружењу ради стицања образовања, по резултатима пописа становништва 2002. године, учествује 2 330 ученика и студената. Они чине 23,3% његове укупне континуиране конвергентне и дивергентне гравитације. У њој преовлађују ученици основне школе (1 541 мигрант или 66,1% од целокупне масе дневних миграција ученика и студената) и студенти (547 миграната или 23,5%). Знатно мању заступљеност имају ученици средњих школа (242 мигранта или 10,4%).

Просторна дистрибуција дневних миграција ученика и студената

Дистрибуција ученика и студената дневних миграната према Чачку врши се са територија 36 општина у саставу Србије. Највећи број миграната град добија са територије матичне општине (1 367 ученика и студената или 70,3%) и из насеља у склопу суседних општина: Лучани (191 мигрант или 9,8%), Горњи Милановац (142 мигранта или 7,3%) и Краљево (95 миграната или 4,9%). Из поменутих општина Чачак свакодневно прима 1 795 миграната (92,3%), а из 32 остале општине само 150 ученика и студената дневних миграната (7,7%).

Ученици и студенти дневни мигранти путују ка Чачку из 197 насеља, од којих су 54 на територији општине Чачак (27,4%), 26 у саставу општине Лучани (13,2%), 24 у склопу краљевачке општине (12,2%), 18 насеља на територији горњомилановачке општине (9,1%) итд. Највећу повезаност преко ове врсте дневних миграција са градом имају Трнава (137 миграната), Трбушани (83 мигранта), Горњи Милановац (82 мигранта), Горња Горевница, Мрчајевци, Бељина, Прислоница, Прељина, Жежевица, Лучани (варошица) итд. Главну масу ученичке и студентске дневне миграције Чачак добија из сеоских насеља.

Табела 2. – Чачак конвергентна дневна гравитација ученика и студената 2002. године

Насеље или група насеља	Општина	Пол		Укупно
		М	Ж	
Трнава	Чачак	64	73	137
Трбушани	Чачак	36	42	83
Горњи Милановац	Горњи Милановац	51	31	82
Горња Горевница	Чачак	27	31	58
Мрчајевци	Чачак	28	30	58
Бељина	Чачак	25	32	57
Прислоница	Чачак	32	24	56
Прељина	Чачак	26	28	54
Жежевица	Чачак	27	23	50
Лучани (варошица)	Лучани	34	15	49
Заблаће	Чачак	30	15	45
Краљево	Краљево	26	18	44
Мршинци	Чачак	20	22	42
Пријевор	Чачак	17	24	41

Вапа	Чачак	20	19	39
Виљуша	Чачак	18	20	38
Миоковци	Чачак	15	22	37
Балуга (Трнавска)	Чачак	16	19	35
Гуча (варошица)	Лучани	13	19	32
Доња Трепча	Чачак	14	17	31
Мојсиње	Чачак	19	12	31
Гуча (село)	Лучани	15	14	29
Доња Горевница	Чачак	17	12	29
Кукићи	Чачак	13	16	29
Милићевци	Чачак	13	16	29
Прањани	Горњи Милановац	12	12	24
Ракова	Чачак	13	11	24
Атеница	Чачак	10	12	22
Бечањ	Чачак	10	11	21
Бресница	Чачак	11	8	19
Вранићи	Чачак	9	10	19
Крагујевац	Крагујевац	12	6	18
Катрга	Чачак	8	10	18
Слатина	Чачак	8	10	18
Бањица	Чачак	10	7	17
Паковраће	Чачак	12	5	17
Рошци	Чачак	9	8	17
Горња Трепча	Чачак	11	5	16
Кулиновци	Чачак	10	5	15
Липница	Чачак	6	9	15
Остра	Чачак	10	4	14
Горичани	Чачак	3	10	13
Качулице	Чачак	8	5	13
Пожега	Пожега	9	3	12
Рајац	Чачак	7	5	12
Станчићи	Чачак	6	6	12
Парменац	Чачак	6	5	11
Балуга (Љубићска)	Чачак	6	4	10
Лозница	Чачак	6	4	10
Ваљево	Ваљево	6	2	8
Крушевац	Крушевац	7	1	8
Премећа	Чачак	3	5	8
Соколићи	Чачак	4	4	8
Брђани	Горњи Милановац	3	4	7
Горачићи	Лучани	6	1	7
Јездина	Чачак	2	5	7
Вича	Лучани	6	-	6
Дљин	Лучани	4	2	6
Дучаловићи	Лучани	4	2	6
Крстац	Лучани	3	3	6
Ртари	Лучани	5	1	6
Видова	Чачак	3	3	6
Мрсаћ	Краљево	5	-	5
Ушће	Краљево	2	3	5
Марковица	Лучани	3	2	5
Горобиле	Пожега	3	2	5
Врњчани	Чачак	3	2	5
Жаочани	Чачак	3	2	5
Бершићи	Горњи Милановац	2	2	4
Кнић	Кнић	2	2	4
Адрани	Краљево	2	2	4
Витановац	Краљево	4	-	4
Ратина	Краљево	3	1	4
Самаила	Краљево	2	2	4
Бели Камен	Лучани	1	3	4

Негришори	Лучани	2	2	4
Рти	Лучани	4	-	4
Турица	Лучани	-	4	4
Ужице	Ужице	3	1	4
Трстеник	Трстеник	3	1	4
Вујетинци	Чачак	3	1	4
Овчар Бања	Чачак	3	1	4
Лазаревац	Лазаревац	3	-	3
Брусница	Горњи Милановац	1	2	3
Рудник	Горњи Милановац	1	2	3
Ивањица	Ивањица	1	2	3
Кованлук	Краљево	1	2	3
Рибница	Краљево	2	1	3
Зеоке	Лучани	2	1	3
Кривача	Лучани	2	1	3
Лисице	Лучани	3	-	3
Рогача	Лучани	1	2	3
Насеља са 1 и 2 мигранта ²		80	44	124
Остала насеља ³		8	6	14
Укупно	36	1 041	904	1 945

Извор: Посебна статистичка обрада података пописа становништва 2002. године, Републички завод за статистику Србије, Београд.

У полној структури конвергентне дневне миграција ученика и студената веће учешће имају мушкарци. Структурни однос мушког и женског становништва износи 53,5:46,5%.

Ради стицања образовања из Чачка у друга насеља у окружењу свакодневно путује 385 ученика и студената. Ова група миграната одлази у 26 насеља на територији Србије (381 мигрант или 99%) и Црне Горе (четири мигранта или 1%). Они се крећу ка суседним већим насељима (Крагујевцу, Горњем Милановцу, Ваљеву, Краљеву, Ужицу и др.), али и према другим већим удаљеним школским центрима, као што су: Београд, Нови Сад, Ниш, Косовска Митровица, Подгорица, Цетиње, Котор Игало итд. Они већином путују према Београду (197 миграната или 51,2%). Неоспорно је да ми-

² Овој групи припадају 96 насеља, од којих су са два мигранта: Аранђеловац, Бреково (Ариље), Поглед (Ариље), Радобуђа (Ариље), Врњачка Бања, Подунавци (Врњачка Бања), Штулац (Врњачка Бања), Гојна Гора (Горњи Милановац), Горња Црнућа (Горњи Милановац), Грабовица (Горњи Милановац), Неваде (Горњи Милановац), Озрем (Горњи Милановац), Вучковица (Лучани), Врба (Краљево), Дракчићи (Краљево), Конарево (Краљево), Тавник (Краљево), Властелице (Лучани), Лучани (село), Пшаник (Лучани), Кадина Лука (Љиг), Љиг, Брдо (Нова Варош), Рвати (Рашка), Јагодина, Јанчићи (Чачак), Међувршје (Чачак) и Приворица (Чачак); са једним мигрантом су следећа насеља: Јелакци (Александровац), Ариље, Ступчевићи (Ариље), Трешњевица (Ариље), Јунковац (Топола), Шопић (Лазаревац), Амерић (Младеновац), Рајковац (Младеновац), Вранеша (Врњачка Бања), Богданица (Горњи Милановац), Бољковци (Горњи Милановац), Леушићи (Горњи Милановац), Лозањ (Горњи Милановац), Луњевица (Горњи Милановац), Срезојевци (Горњи Милановац), Таково (Горњи Милановац), Деретин (Ивањица), Свештица (Ивањица), Љубић (Кнић), Претоке (Кнић), Косјерић (варош), Десимировац (Крагујевац), Ресник (Крагујевац), Баско Поље (Краљево), Заклопача (Краљево), Јарчужак (Краљево), Ковачи (Краљево), Лазац (Краљево), Лозно (Краљево), Матарушка Бања (Краљево), Опланићи (Краљево), Прогорелица (Краљево), Цветке (Краљево), Чукојевац (Краљево), Горњи Степош (Крушевац), Мудраковац (Крушевац), Пакашница (Крушевац), Шанац (Крушевац), Телије (Крушевац), Горња Краварица (Лучани), Доњи Дубац (Лучани), Милатовићи (Лучани), Пухово (Лучани), Тијање (Лучани), Дучић (Мионица), Нова Варош, Гошево (Нови Пазар), Пожежина (Нови Пазар), Бакионица (Пожега), Здравчићи (Пожега), Милићево Село (Пожега), Прилипац (Пожега), Расна (Пожега), Тометино Поље (Пожега), Тучково (Пожега), Доња Рача (Рача), Сипић (Рача), Побрђе (Рашка), Супње (Рашка), Мотрић (Рековац), Надрље (Рековац), Чедово (Сјеница), Волујац (Ужице), Дријетањ (Ужице), Винча (Топола), Доња Шаторња (Топола), Петница (Чачак) и Риђаге (Чачак).

³ У остала насеља сврстали смо она која се налазе на већој удаљености од Чачка: Прибој, Београд, Вршац, Алексинац, Бајина Башта, Бор, Угриновци (Земун), Сјеница и Мраморак (Ковин). Ови мигранти највероватније спадају у групу недељних, месечних и сл.

гранти који образовање стичу у удаљеним школским центрима припадају групи недељних, месечних и сличних миграната.

Табела 3. – Дивергентна дневна гравитација ученика и студената Чачка 2002. године

Насеље или група насеља	Пол		Укупно
	М	Ж	
Београд	85	112	197
Крагујевац	11	51	62
Горњи Милановац	9	13	22
Ваљево	3	12	15
Краљево	12	2	14
Ужице	4	8	12
Ниш	4	3	7
Нови Сад	4	3	7
Врњачка Бања	4	1	5
Крушевац	2	3	5
Лучани (варошица)	2	2	4
Гуча (варошица)	-	3	3
Пожега	2	1	3
Ћуприја	1	1	2
Насеља са по 1 мигрантом ⁴	5	7	12
Непознато	9	6	15
Укупно	157	228	385

Извор: Посебна статистичка обрада података пописа становништва 2002. године, Републички завод за статистику Србије, Београд.

Интересантно је поменути да у полној структури свакодневно просторно мобилне ученичке и студентске популације из Чачка ка другим насељима већи удео има женско становништво. Структурни однос мушког и женског становништва износи 40,8:59,2%.

Интензитет дневне просторно-функционалне повезаности

Ареал дневног просветног деловања Чачка је слабије демографски изражен у односу на исти ареал радне снаге (Стаменковић Ђ. С., Гатарић Р. Д., 2006), али је за разлику од њега пространији и разгранатији. Он у великој мери превазилази локалне, субрегионалне и регионалне оквири и захвата знатне делове територије Србије.

И у погледу конвергентне и дивергентне дневне миграције школске деце и омладине, а нарочито конвергентне, најјаче и најчесталије везе града су са насељима у склопу матичне и суседних општина. У том смислу истичемо дневну просторно-функционалну повезаност са 20 насеља (Трнава, Трбушани, Горња Горевница, Мрчајевци, Бељина, Прислоница, Прељина, Жежевица, Заблаће, Мршинци, Пријевор, Вапа, Виљуша, Миоковци, Балуга Трнавска, Доња Тречча, Мојсиње, Доња Горевница, Кукићи и Милићевци), из којих појединачно Чачак добија од 29 до 137 ученика и студената дневних миграната, смештених на удаљености од 1 до 16 km. Из ових насеља град свакодневно добија 979 дневних миграната или 42% од укупне конвергентне и дивергентне дневне миграције.

Евидентна је и знатна дневна повезаност Чачка са суседним општинским центрима (Поповић В. И., 1996) и већим насељима (Горњи Милановац, Лучани – варошица, Краљево, Пожега, Гуча – варошица и др.).

⁴ Овој групи припада 12 насеља: Котор, Подгорица, Игало, Цетиње, Лазаревац, Блаце, Врање, Кнић, Љиг, Шабац, Србица и Косовска Митровица.

Закључак

Узимајући у обзир презентоване показатеље о дневним миграцијама (конвергентним и дивергентним) радне снаге, с једне стране, и школске деце и омладине, с друге, Чачка, које су резултат посебне статистичке обраде података пописа становништва у Републици Србији 2002. године, у форми завршних напомена од значаја за будуће коришћење наведене базе статистичких података, код неких других функционалних чворишта у Србији, као и о дневном урбаном систему Чачка, овом приликом наводимо само две чињенице:

– коришћени статистички подаци поседују висок степен поузданости, али присутне су и неке њихове мањкавости које се најочигледније показују код миграната који функцију рада или образовање стичу у центрима на великој удаљености од Чачка, па се слободно може закључити да они не припадају категорији дневних миграната, већ спадају у групу миграната који на датој релацији путују недељно, двонедељно, месечно итд. и

– дневни урбани систем Чачка је демографски веома изражен, јер град свакодневно из околине прима и окружењу даје 10 011 становника, с тим што је просторна учесталост веза најинтензивнија са насељима у склопу истоимене и суседних општина и што су конвергентне дневне миграције значајније од дивергентних.

ЛИТЕРАТУРА

- Стаменковић, Ђ. С. и Гатарић, Р. Д. (2006). Чачак и његов дневни урбани систем (I део). *Гласник Српског географског друштва*, 86(2), 171-178.
- Стаменковић, Ђ. С. и Гатарић, Р. Д. (2002). Чачак. У Стаменковић Ђ. С., Ђуричић М. (ур.), *Географска енциклопедија насеља Србије, књ. IV (C–Ш)*. Београд: Географски факултет, Београд: Агена, Београд: Стручна књига
- Стаменковић, Ђ. С. (1996). Дневне миграције становништва у географским проучавањима насеља Србије. *Становништво*, 3-4, 43-60
- Петровић, Р. (1993). *Чачак у прошлости. Студије и путописи*. Чачак: СО Чачак и Народни музеј Чачак
- Поповић, В. И. (1996). *Општина Чачак. Географска проучавања*. Чачак.

SRBOLJUB Đ. STAMENKOVIĆ
DRAGICA R. GATARIĆ

S u m m a r y

ČAČAK AND ITS DAILY URBAN SISTEM (Second part)

It is obvious that Čačak represents an important educational center in the network of settlements in Serbia, in spite of the fact that its educational function has lower spatial-demographic significance compared to the intraregional and interregional importance of economic functions (industrial, trading ones etc). The volume of convergent and divergent daily migrations of pupils and students in Čačak, according to the census results in 2002, is approximately 4.3 times lower compared to continual daily migrations of its labor. In convergent (1.945 pupils and students – daily commuters, or 83.5%) and divergent daily migration (385 commuters, or 16.5%) of Čačak, 2.330 commuters take part.

With the increase in distance from Čačak, its influence as an educational center decreases, as well as the dispersion of pupils and students – daily commuters. The biggest share have the pupils and students that travel to Čačak (1.367 daily commuters or 58,7% of total daily commuting of pupils and students) from the settlements of the same municipality (Trnava, Trbušani, Gornja Gorevnica, Mrčajevci, Beljina, Prislonica etc).